

příhodně doplněn přípisky, jejichž jednotlivá slova pocházejí přímo z Křížových opisů; nejpromyšlenější je pak přípisek *Ulricus vel Odabricus non est* nad přeškrtnutým slovem Oldřich.

Trefné hodnocení Křížovy opisovatelské činnosti nabízí v závěru publikace L. Doležalová, která si všímá dobové podmíněnosti jeho úsilí. Označuje Kříže za hybridní postavu, jež pořizovala opisy jak pro potřeby jiných, tak i pro svou vlastní, přičemž její existenci „umožnil právě pozdní středověk: období, kdy do písemné kultury proniká knihtisk, šíří se gramotnost a společnost se vyrovnává se zásadním informačním boomem. Jen v tomto neopakovatelném období může jediný shromáždit a z velké části sám opsat přes 50 kodexů – dříve by to bylo příliš nákladné, později by to přinášelo zbytečné obtíže...“ (s. 430).

Vedle pozitiv je nutno poukázat rovněž na jednu – a snad i jedinou – větší slabinu knihy. Výše jsem se kladně vyjádřil k editování textů i jejich doplnění o české překlady, které obecně přispívají k lepší srozumitelnosti. Ne vždy se však podařilo latinské formulace přeložit adekvátním způsobem, jak lze dovodit ze dvou pasáží v Křížově listu plebánů Tomášovi. V reflexi basilejské disputace o čtyřech pražských artikulech čteme, že „ohledně tří dostali [husité] prospěšné vysvětlení a poučení, jen ohledně čtvrtého došlo i na rozpravu“ (s. 205). Latinský originál ale nic ekvivalentního k formulaci „došlo i na rozpravu“ neuvádí, místo toho zde stojí *de quarto tantum elargitionem usque ad discussionem* (s. 204). Jinými slovy, v případě kalicha obdrželi husité jeho udělení (*elargicio*) pouze do doby, než basilejský koncil posoudí jeho závaznost (*discussio*). Druhá nepřesnost spočívá ve formulaci „když byli Češi povoláni k basilejskému koncilu, (proč) neobhajovali žádnou svou zmínku ani disputaci nebo nějaký ze svých artikulů“ (s. 207). „Svou/svých“ by mělo být správně nahrazeno zájmenem „jejich“ (v latinském originále čteme *eorum*), neboť autor listu odkazoval na články připisované Viklefovi a Husovi, nikoliv husitům v Basileji.

Kolektivní monografie o Křížovi z Telče představuje zdařilé dílo, na jehož vytvoření se podíleli odborníci z celé řady disciplín a v němž došlo k příkladnému propojení textové a grafické stránky. Kniha úspěšně splácí dlouholetý dluh české historiografie vůči věhlasnému katolickému písaři, a to nejen tím, že uvedla na pravou míru jeho skutečné jméno.

ADAM PÁLKA

Handbuch zur Geschichte der Kunst in Ostmitteleuropa I. Vom spätantiken Erbe zu den Anfängen der Romanik (400–1000), edd. Christian LÜBKE – Matthias HARDT, Deutscher Kunstverlag – Leibniz-Institut für Geschichte und Kultur des östlichen Europa, Berlin – München – Leipzig 2017

651 s., ISBN 978-3-422-06958-9

Termín „Ostmitteleuropa“, čiže stredovýchodná Európa, sa vo verejnom priestore objavuje čoraz častejšie, definícia regiónu ale nie je ustálená. V súčasnom politickom diskurze sa k stredovýchodnej Európe zvyknú pripisovať štáty ako Česká republika, Slovensko, Poľsko, Maďarsko a niekedy aj Chorvátsko či Rumunsko. S odlišnou koncepciou „Ostmitteleuropy“ prichádzajú bádatelia z lipského Leibniz Institut für Geschichte und Kultur des östlichen Europas v projekte venujúcemu sa kultúrnemu a najmä umeleckému dedičstvu regiónu ohraničeného Jadranským, Baltským a Čiernym morom. Hlavnými redaktormi sú historici umenia Jiří Fajt a Wilfried Franzen, ktorí by v spolupráci s mnohými odbornými tímami z rôznych krajín radi priblížili v deviatich zväzkoch vývoj umenia a prostredníctvom neho i historické dianie v regióne „Ostmitteleuropa“ od čias neskej antiky až po súčasnosť.

Región stredovýchodnej Európy je vymedzený nielen už uvedenými krajinami, ale pridávajú sa i Rakúsko, Nemecko, pobaltské štáty a časť Ukrajiny. Dôvody pre širšie vnímanie regiónu „Ostmitteleuropa“ rozvinuli redaktori v prólogu prvého dielu venovaného ranému stredoveku. Editormi prvého zväzku sú historici Christian Lübke a Matthias Hardt. V úvodných kapitolách sa čitateľ oboznámi s podnetmi, ktoré viedli hlavných editorov ku koncipovaniu tak rozsiahleho diela. Podľa J. Fajta a W. Franzena (*Eine Geschichte der Kunst in Ostmitteleuropa. Vorbemerkungen zur Reihe*) má daný región isté osobitosti aj v umení. Osobitosti spočívajú v niekoľkých momentoch historického vývoja, ktoré podrobne rozobral Christian Lübke v kapitole *Ostmitteleuropa. Von der Formierung einer Geschichtsregion im Mittelalter bis zur Formulierung eines Forschungskonzeptes*. Značná časť skúmaného regiónu ostala podľa Lübkeho antickým Rimom

nedotknutá. Stredovýchodná Európa sa dostala skôr do kontaktov s Východorímskou ríšou a jej umením. Okrem toho tu vedie hranica medzi západnou a východnou cirkvou. Ku christianizácii dochádzalo v niektorých oblastiach skúmaného regiónu so značným oneskorením, severné oblasti Pobaltia sa kresťanskými stali až niekedy v 15. alebo 16. storočí. Zároveň je to priestor, ktorým prichádzali mnohé stepné etniká od praveku až do vo vrcholného stredoveku do Európy a zanechali tu po stáročia nezmazateľnú stopu. Do južnej časti od konca 9. storočia prúdili maďarské kmeňové zväzy, ktoré sa stali tvorcami nového kráľovstva – Uhorska. V severnej časti v priebehu 14. storočia prichádzajú krymskí Tataři, neskôr nazývaní aj ako Lipkovia, ktorí sa stali síce malou, ale významnou súčasťou pestrého kotla etník. Postupne sa daný priestor dostával pod vládu jednej dynastie – Habsburgovcov, ktorá pretrvala do začiatku 20. storočia.

Napriek tomu, že daný región patril dlhé obdobie pod jednu vládu, uchovával si mnohé regionálne rozdiely, ktoré vyplývali z etnickej pestrosti. Autori sú presvedčení, že dané historické podmienky pôsobili na umelecké diela všetkých žánrov, vplývali i na výber umeleckých prostriedkov a zároveň tu prebiehala veľmi intenzívna vzájomná inšpirácia a zdieľanie myšlienok nielen v rámci regiónu ale aj s ďalšími usernameami.

Autori starostlivo vybrali štúdie pre prvý zväzok jednotlivé tak, aby odrážali dejinné osobitosti časného stredoveku, t. j. transformáciu neskorej antiky do románskeho obdobia. Hlavné štúdie rozdelili do štyroch okruhov. *Vom spätantiken Erbe zu den Anfängen der Romanik* je samostatným úvodom k prvému zväzku. Čitatelia tu nájdu uvedenie do celej problematiky raného stredoveku od Ch. Lübkeho, časovú os a mapy s miestami nálezov, ktoré sa použili v publikácii. Významnú časť publikácie tvorí katalóg s kvalitnými fotografiami vybraných umeleckých artefaktov a architektúry s podrobným popisom a literatúrou.

Do prvého okruhu *Die Transformation der römischen Welt* zaradili editori dva príspevky. Text O. Heinrich-Tamáška (*Nachwirkungen der Antike. Das Erbe Roms in der Völkerwanderungszeit*) sa sústreďuje najmä na južnú časť vymedzeného teritória, t. j. na Karpatskú kotlinu. Autorka vychádza najmä z archeologického hľadiska; zachytáva kontakty a vzájomné ovplyvňovanie Rimanov a barbarov a ukazuje, že najmä priestor Karpatskej kotliny, kde sa často striedali vlny nových migrácií, sa antické dedičstvo dokázalo pomerne dlhý čas udržať. Podľa autorky bol pre prichádzajúce etniká Rím vzorom a tí tak preberali a napodobňovali rímske vojenské insignie

a prvky odevnej kultúry, najmä spony. Zároveň dokázali svoje estetické cítenie pretaviť do nových štýlov umeleckého remesla. V druhom texte (*Von Konstantin bis Justinian. Spätantike und frühes Christentum zwischen Adria und Donau*) sa F. Glaser a W. Franzen zamerali na nový prvok v Európe, kresťanstvo, a sledovali jeho odraz v umeleckých pamiatkach medzi Adriou a Dunajom.

Ďalšie okruhy *Gentile Identitäten und ihre künstlerischen Ausdrucksformen* a *Die Kunst der frühen Missionszeit* sa venujú všetkým etnikám, ktoré dosiahli priestoru Karpatskej kotliny v sledovanom období a vpečatili mu jeho etnickú pestrosť. Postupne sú predstavení Huni, Avari, Slovania a Baltovia a Maďari. Autori sledujú ich umelecký prejav, ktorý bol pravdepodobne časťou ich identity. Každé z uvedených etník si vytvorilo svoj vlastný reprezentačný umelecký prejav, ktorý výrazne ovplyvnilo aj kresťanstvo (Slovania a Maďari). U Hunov dominovalo vykladanie šperkov – diadémov, prívěskov či praciek červeným almandínom. Jedným z charakteristických identifikačných prejavov obyvateľstva Avarskeho kaganátu sa stali garnitúry opaskov, ktorých rozsiahle súbory umožňujú archeológom nielen vytvorenie relatívno-chronologických sekvencií; môžu sledovať aj zmeny v umeleckom prejave, najskôr dominanciu byzantskej umeleckej tvorby a neskôr postupne uprednostňovanie prvkov obľúbených vo Franskej ríši, ako je zobrazenie palmety či úponky. V prostredí Slovania moravského kniežatstva a raného poľského kráľovstva môžeme sledovať značne rôznorodú umeleckú reprezentáciu elity. Pre moravské kniežatstvo 9. storočia sú výrazným identifikačným znakom drobné klenotnícke artefakty, pre ktoré sa ustálil v českej literatúre názov „gombíky“. Napriek značnému posunu v bádaní vedci stále nedokážu rozkrýť pôvodný zdroj inšpirácie „gombíkov“. Tiež ostáva neznáme, či išlo o predmety výlučne reprezentatívneho charakteru, prípadne i istý znak christianizácie, alebo mali i funkciu spínadla. Rozhodne však sú pozoruhodným prvkom, ktorý ostal v danom priestore ojedinelým zjavom, prijatým len v prostredí vznikajúceho českého kniežatstva.

České kniežatstvo sa zároveň javí ako veľmi dôležitý sprostredkovateľ v posúvaní klenotníckeho remesla rane stredovekého šperku. H. Kóčka-Krenz preukázala, že klenotnícka tradícia šperku moravského kniežatstva 9. storočia sa do novovznikajúceho poľského kráľovstva dostala prostredníctvom českého kniežatstva, so svadbou Doubravky s Meškom I. Kedysi sa uvažovalo o priamom prenesení z Moravy, ale vychádzajúc z nových poznatkov chronológie honosného

šperku sa úvaha H. Kočky-Krenz zdá pravdepodobnejšia. Na konci 9. a začiatku 10. storočia sa opäť dostáva nové stepné etnikum, maďarský kmeňový zväz, a prináša mnohé nové artefakty. Niektoré motívy sa však opäť opakujú, ako napríklad palmata v novej, umelecky sofistikovanejšej podobe.

Chorvátsko má vzhľadom k svojej polohe v rámci „Ostmitteleuropy“ osobitné postavenie, nakoľko jeho územie bolo rozdelené do Západorímskej (Istria) a Východorímskej ríše (Dalmácia). Uvedené rozdelenie výrazne ovplyvnilo vývoj v ranom stredoveku. Provincia Istria sa dostala na konci 8. storočia do hľadáča Karola Veľkého. Záujem o christianizovanú a značne urbanizovanú Istriu sa prejavil aj v intenzívnej stavebnej činnosti, ktorá odrážala umelecký prejav Franskej ríše. Dalmácia zase do seba vstrebávala výtvarný prejav Byzancie, čo je možné sledovať nielen na architektúre, ale aj na drobnom šperku.

Na záver si dovoľím jedno vlastné pozorovanie transferu klenotníckeho umeleckého remesla v skúmanom priestore z obdobia raného stredoveku, ktoré zachytené v prvom zväzku nie je, ale možno ho považovať za indície o podstatnosti uvažovania o danom priestore „Ostmitteleuropy“ ako kultúrnej a umelecky osobitnej regiónu. Je to príbeh drobného šperku, ktorý označujeme ako strieborné lunicové prívesky. Jeden z nich sa objavuje aj v katalógu (kat. 276). V depotoch zlomkového striebra (10./11. storočie) zo súčasného poľského územia sa pomerne často nachádzajú strieborné dvojcipe lunicové prívesky. Ich príbeh, v ktorom sa stávajú súčasťou materiálnej kultúry „Ostmitteleuropy“, začína niekedy na začiatku 9. storočia v priestore východnej časti dnešného Rumunska. Z lokality Răduceni (okres Iași) pochádza depot šperkov s mincami. Medzi mnohými rôznymi náušnicami a pásovými kovami sa objavili aj dva doteraz najstaršie známe exempláre strieborných lunicových príveskov. Veľmi podobný exemplár pochádza z najbohatšieho pohrebiska južnej Moravy, zo Starého Města „Na Valách“, ktorý sa do hrobu dostal do polovice 9. storočia. Neskôr sa podobné strieborné exempláre začali objavovať v depotoch zlomkového striebra zo súčasného Poľska a dostali sa až do lokalít, ako je napríklad Gnezdovo, niekedy v priebehu 11. a 12. storočia. Ich púť tu však nekončí, ale opäť sa objavujú v Karpatskej kotline v prostredí arpádovských pohrebísk. Zmenili však materiál a spôsob výroby – boli odlievajú z bronzu. Pôvodne patrili strieborné lunicové prívesky k významnému reprezentačnému symbolu elity, ale v prostredí formujúceho sa Uhorského kráľovstva sa dostávajú k širším vrstvám. Aj príbeh drobného

šperku ukazuje na pozoruhodný niekoľkonásobný transfer ideí. Podobný detailný výskum s iným drobným artefaktom alebo výtvarným prejavom môže priniesť prekvapivé výsledky.

Jiří Fajt a Wilfried Franzen si uvedomujú, že ich projekt je skôr kladením otázok než jednoznačnou odpoveďou na tému „Ostmitteleuropa“ a jej umenie. Vyjadrujú nádej, že publikačná rada sa stane východiskom pre ďalší výskum. Etnická rôznorodosť obohatila a obohacuje „Ostmitteleuropu“ a determinovala jej mnohovrstevný charakter do ďalších storočí. Ako vidia historici umenia ďalšie formovanie umeleckých prejavov skúmaného regiónu, sa dozvieme z ďalších zväzkov. Prostredníctvom umenia nám snáď umožnia hlbšie poodokrýť mnohé doposiaľ nevyjadrené súvislosti, ktoré však pomôžu dokresliť vrstevnatosť dejinného vývoja regiónu.

HANA CHORVÁTOVÁ

Pavel KROUPA, *Rostlinný dekor na českých stavbách 13. století*, Unicornis, Praha 2019

319 s., ISBN 978-80-86562-17-9

Pavel Kroupa se věnuje tesanému rostlinnému dekoru již od své diplomové práce, obhájené roku 1983. Svoji erudici dokládá nejen na prakticky kompletně evidovaném domácím fundusu, ale i na širokém komparačním materiálu shromážděném v zahraničí. Autor je rovněž původcem většiny rozsáhlé fotodokumentace. Strukturu knihy tvoří vedle syntetických kapitol a exkurzů zejména monografická hesla k jednotlivým stavbám, přičemž základní členění publikace vychází z chronologického rozdělení látky na rostlinný dekor první a druhé poloviny 13. století.

Metodologická úskalí zpracovávaného materiálu jsou zřejmá. Jednak nelze vždy s naprostou spolehlivostí zařadit mnohdy jen fragmentární památku do jednoho z období, jednak je výklad roztržité, v neprospěch staveb jako autonomních celků. Důvodem byla autorova snaha pojmut vývoj rostlinného dekoru plynule v širších souvislostech, k čemuž mu měly posloužit právě syntetizující kapitoly s představením nejdůležitějších zástupců dekorovaných staveb. Výsledné uspořádání textů je přesto místy matoucí, byť je těžko říct, zda by byl jiný přístup s ohledem na autorovy ambice a nutnost analyzovat přibližně 10 000 kusů dekorovaných architektonických článků přesvědčivější. Kroupa nastoluje i řadu